

Spichlerze gotyckie nad Dolną Wisłą.

Praca magisterska – obroniona w 1955 r. i opublikowana w 1959 r. – zawiera inwentarz i częściowo też opisową rekonstrukcję gotyckich spichlerzy zbożowych w Toruniu i Grudziądzu, a także charakterystykę budownictwa spichrzowego w Elblągu, Gdańsku i Malborku (zakonu). Spichrze toruńskie znajdowały się wyłącznie w obrębie murów miejskich i położone były w południowej części Starego Miasta. Należało odróżnić spichlerze (Franciszkańska 1, Rabiańska 19/21, Piekary 4) od domów mieszkalnych z częścią spichrzową (Kopernika 16, Podmurna 1). Te ostatnie spełniały do XIX w. pierwotny program użytkowy. Penetracja murów kapitałnych i członowanie fasad skłaniały do datowania obu ostatnich budynków na 1. poł. XIV w. Pewien obraz pierwotnego stanu prezentują akwarele Radtkego z 1847 r. i Essenweina z ok. 1890 r. Charakterystyczny dla nich był wysoki mieszkalny parter i kondygnacje spichrzowe.

W Grudziądzu spichlerze tworzą zwarty budowlany kompleks zwrócony ku Wiśle. Zbudowane na stromym zboczu wzmocnione zostały od strony rzecznej przy pomocy szkarp. Najwyższe pod względem ilości kondygnacji znajdują się w sąsiedztwie Bramy Wodnej, ukazując wraz z tymi u stóp góry Zamkowej najwięcej fragmentów muru średniowiecznego oraz zbliżone wymiary rzutu 10 x 25 m, co pozwala przyjąć, iż zachodnie lico miasta tworzyło około 15 spichlerzy (rejestr z 1504 r. podawał 14 sztuk). W odróżnieniu od spichlerzy toruńskich, które swoimi wymiarami 7 x 18 m odpowiadały działkom miejskim, spichlerze w Grudziądzu, ustawione kalenicowo do ulicy, zyskiwały lepsze warunki użytkowe.

W miastach portowych jak Gdańsk i Elbląg wznoszono spichlerze na wyspach. W obrębie miasta spotykało się małe spichrze, a przede wszystkim domy-spichlerze. Wyspy spichrzowe budowano w ciągu XIV w. i na początku XVII w. kopiając kanały. Wyspa spichrzów w Elblągu posiadała w XIV w. 250 spichlerzy. W Gdańsku liczba ta została przekoczona i wzrastała w wiekach nowożytnych, podczas gdy malejąca rola portu elbląskiego zahamowała rozwój budownictwa spichrzowego. Dzisiaj nie ma śladów po spichrzach elbląskich, podczas gdy w Gdańsku zachowały się partery 3 spichlerzy średniowiecznych i niektórych z następnej epoki. Spichlerze staromiejskie nawiązywały do typowych wymiarów działek miejskich, a nawyspawie zajmowały podwójną długość tych działek (6 x 36 m).

Nieco inaczej przedstawia się problem budownictwa spichrzowego w obrębie zamku w Malborku od strony Nogatu. W czasie koniunktury gospodarczej Zakonu w XIV w. wzniesiono przy Bramie Wodnej kilka spichlerzy i na północ od nich na drugim podzamczu olbrzymi 4-kondygnacyjny silos. Załamanie polityczne i gospodarcze Zakonu zatrzymało rozwój tego budownictwa po klęsce w 1410 roku. Miedzioryt Hartknocha z 1684 r. i mapa Malborka z 1656 r. ukazują jeszcze ten zespół magazynowy.

Architekturę spichlerzy ze Starego Miasta w Toruniu cechują walory estetyczne, podobne do budynków mieszkalnych. A więc znajdujemy tu blendy, gzymsy, fryzy i profilowaną cegłę. Natomiast spichlerze wyspawie odznaczają się wyraźnymi uproszczeniami architektonicznymi.

W zależności od położenia spichlerze wyposażone były w różnorodne urządzenia techniczne do przeladunku towarów. Obok najczęściej używanego kranu stosowano rynny spustowe (Grudziądz, Malbork). We wnętrzu stosowano najczęściej wyciąg z liną bez końca.

Interesujące były aspekty własnościowe. Wiadomo, że już przed 1400 r. np. Krzyżacy posiadali prywatne spichrze. Mieszczanie mogli posiadać spichlerze o ile np. byli mieszkańcami Starego Miasta w Toruniu i jednocześnie posiadaczami parceli miejskiej. Te układy własnościowe zmieniały się w ciągu XVI w., gdy rycerstwo i szlachta zaczęła przejmować gospodarkę wiejską a mieszczaństwo wspierane jako pośrednik w handlu płodami rolnymi. W epoce odrodzenia zakończył się pierwszy etap budownictwa spichrzowego w miastach nadwiślańskich.